

УДК 338.242.2

Екологічна соціальна відповідальність підприємств в Україні

Ладунка І.С.

кандидат економічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

Симоненко Д.А.

студент,
Бердянський державний педагогічний університет

Стаття присвячена аналізу екологічного складника соціальної відповідальності та його впливу на підприємства в Україні. Визначено зміст понять «екологічна соціальна відповідальність» та «екологічна безпека підприємства». Проаналізовано сучасний рівень екологічної відповідальності в Україні та світі. Обґрунтовано необхідність підвищення екологічної соціальної відповідальності з метою запобігання негативному впливу на вітчизняну економіку.

Ключові слова: концепція екологічної відповідальності, корпоративна екологічна відповідальність, соціальна відповідальність, екологічна безпека підприємства.

Ладунка И.С. Симоненко Д.А ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ПРЕДПРИЯТИЙ В УКРАИНЕ

Статья посвящена анализу экологической составляющей социальной ответственности и ее влиянию на экономику страны. Определены понятия «экологическая социальная ответственность» и «экологическая безопасность предприятия». Проанализирован современный уровень экологической ответственности в Украине и мире. Обоснована необходимость повышения экологической социальной ответственности с целью предотвращения негативного влияния на отечественную экономику.

Ключевые слова: концепция экологической ответственности, корпоративная экологическая ответственность, социальная ответственность, экологическая безопасность предприятия.

Ladunka I.S., Symonenko D.A. ENVIRONMENTAL SOCIAL RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES IN UKRAINE

This article analyzes the environmental component of social responsibility and its impact on the state's economy. Detected meaning of «Environmental Social Responsibility» and «environmental safety of the enterprise». Article reviews the current level of environmental responsibility in Ukraine and in the world. Grounded necessity of increasing environmental of social responsibility in order to avoid negative impacts on the national economy.

Keywords: environmental social responsibility, corporate environmental responsibility, social responsibility, environmental safety of the enterprise.

Постановка проблеми. З кожним роком питання екологічної соціальної відповідальності стає все більш актуальним як в Україні, так і за кордоном, що пов'язано з глобалізацією, зростанням загрози техногенних та екологічних катастроф, актуалізацією здорового способу життя, соціалізацією трудових відносин тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей впровадження концепції соціальної відповідальності та екологічної соціальної відповідальності присвячені, зокрема, праці О. Грішної, О. Брінцевої, В. Думанської, Н. Норіциної, Д. Смоленнікова та багатьох інших вітчизняних та закордонних учених.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретичних основ корпоративної та індивідуаль-

ної екологічної соціальної відповідальності, визначенні факторів впливу на екологічну безпеку підприємств, оцінці сучасного стану екологічної відповідальності в країні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний світ живе в умовах гострих соціальних проблем. Тому особливо великого значення сьогодні набувають нові ефективні інструменти управління сталим розвитком. У всьому світі набула поширення концепція соціальної відповідальності бізнесу як апробованого ефективного інструменту забезпечення сталого розвитку компанії. Розуміння лідерами бізнесу своєї особливої, провідної ролі в такій роботі привело до виникнення в кінці ХХ століття терміна «корпоративна соціальна відповідальність», який став найважливішим складником поняття про сталий розви-

ток не тільки бізнесу, а й людства загалом.

Соціальна відповідальність – це обов'язок особи оцінити власні наміри та здійснювати вибір поведінки відповідно до норм, що відображають інтереси суспільного розвитку, а у разі їх порушення – обов'язок звітувати перед суспільством і нести покарання [1].

«Більшість учених згодні, що корпоративна соціальна відповідальність – це (а) соціальна (б) відповідальність, яка зазвичай розуміється в цьому контексті як борг (обов'язок) (в) корпорацій, який, як правило, відноситься не тільки до корпоративних юридичних суб'єктів, а й до бізнес-організацій загалом (VanOosterhout і Neugens, 2008: Додати 201) «і до інших типів інститутів, крім бізнесу у більш вузькому сенсі» (MacLagan, 2008: Додати 371). Ця цитата дає корисне узагальнення для дослідників цього об'єкта. Європейська комісія спробувала дати практикам таке керівництво: «Корпоративна соціальна відповідальність є по суті концепцією, згідно з якою компанії добровільно вирішують зробити свій внесок у поліпшення суспільства і навколишнього середовища» (ЕС, 2001: 5) [2].

Останнім часом все більше набувають актуальності питання екологічної відповідальності бізнесу, що зумовлено загрозою техногенних та екологічних катастроф. Мова йде про добровільне розроблення та здійснення компаніями програм природоохоронного характеру. Особливої актуальності питання екологічної відповідальності бізнесу набувають у розрізі концепції сталого розвитку, яка охоплює три основні аспекти: економічний, соціальний та екологічний.

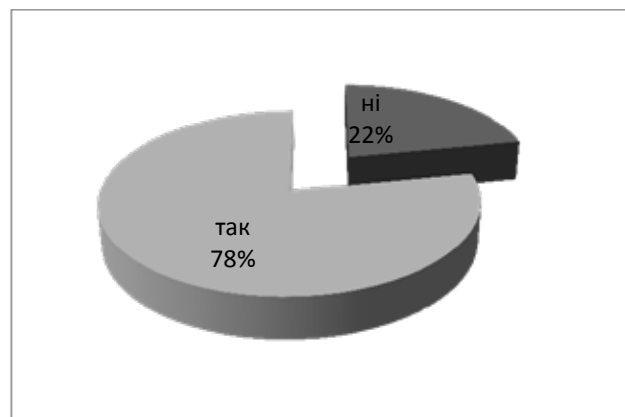
Знаючи, що сучасна екологія охоплює практично всі сфери життєдіяльності людства (духовні, гуманітарні, економічні, технічні, наукові, політичні), бачимо, що сучасність продемонструвала нам гостроту і складність екологічних проблем, які більшість людства ще до кінця не усвідомлює, але змушена вже їх вирішувати, щоб зберегти життя на планеті не тільки собі, але й наступним поколінням.

У найбільш важливих міжнародних документах останнього десятиліття, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку суспільства, велика увага приділяється формуванню екологічної відповідальності, екологічної свідомості, мислення та культури. Україна формує зважену екологічну політику з урахуванням основних принципів міжнародної екологічної політики. У 1991 р. був прийнятий Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», в

якому, зокрема, зазначалося, що екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Підприємства, установи та організації, діяльність яких пов'язана зі шкідливим впливом на навколишнє середовище, незалежно від часу введення їх у дію повинні бути обладнані спорудами, обладнанням та пристроями для очищення викидів і скидів або їх знешкодження, зменшення впливу шкідливих факторів, а також приладами контролю за кількістю і складом забруднюючих речовин та за характеристиками шкідливих факторів [3].

Для початку хотілося б звернути увагу на поінформованість про поняття «соціальна відповідальність бізнесу» і на те, як воно змінювалося на протязі останніх років.

Більшість опитаних українських компаній (78%) знають про соціальну відповідальність бізнесу (див. рис. 1). Хоча вищезазначений рівень є відносно високим, дійти висновку, що це поняття широко відоме всім суб'єктам, було б неправильно, оскільки кожне п'яте підприємство в Україні не поінформоване про таку широко розповсюджену у світі практику [4, с. 309].

Рис. 1. Поінформованість про поняття «соціальна відповідальність бізнесу», (% підприємств) на кінець 2016 р.

Слід зазначити, що відсутність поінформованості про соціальну відповідальність бізнесу не означає, що компанія не проводить жодних заходів, пов'язаних із соціальною відповідальністю бізнесу.

Що розуміють українські компанії під соціальною відповідальністю бізнесу? Для відповіді на це питання звернемося до даних, які отримали у результаті опитування у 1221 керівника найвищої ланки українських

компаній, яке проводилося в жовтні 2014 року у шести найбільш індустріальних містах та відповідних областях України. Респондентам було запропоновано на вибір п'ятнадцять тверджень про суть соціальної відповідальності бізнесу. Найбільша частина компаній відносить до соціальної відповідальності бізнесу впровадження соціальних програм поліпшення умов праці персоналу (65,5%), розвиток персоналу і його навчання (63,2%), благодійну допомогу громадськості (56%), етичне ставлення до покупців (49,5%) (див. таблицю 1) [5].

Відповідальне ставлення до навколишнього середовища, на жаль, не стало добре усвідомленою необхідністю у системі соціальної політики компаній. Менше третини всіх компаній (29,8%) назвали реалізацію екологічних проектів формою соціальної відповідальності. Побічно це свідчить про те, що переважно компанії не почувають себе соціально відповідальними за рішення екологічних проблем.

Діяльність трохи більше половини підприємств (53,3%) регулюється нормами екологічного законодавства (див. рис. 2). Це переважно великі (79,8%) та середні (70,8%) підприємства порівняно з 51,8% малих. У галузевому розрізі це сільське господарство (78,8%) та виробництво промислових товарів (70,5%) [5; 6].

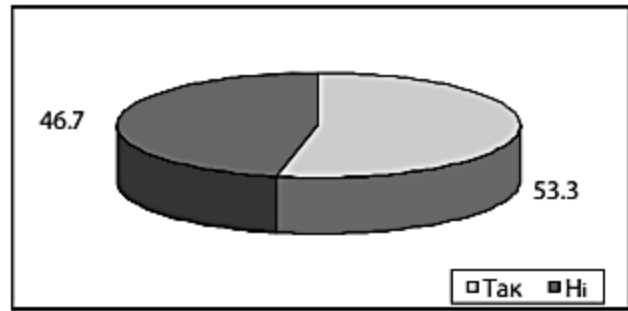

Рис. 2. Компанії, діяльність яких регулюється екологічним законодавством (% підприємств)

Ті підприємства, діяльність яких регулюється екологічним законодавством, ставляться більш відповідально до навколишнього середовища (перевага регуляторного підходу). Крім того, у ретроспективі (2002 р.) лише 73,1% компаній ставилися відповідально до навколишнього середовища порівняно з 85,3% у 2016 р. (див. таблицю 2). Хоча цей показник демонструє деякий прогрес, він є суб'єктивним, а тому може завищувати реальний рівень відповідальності до навколишнього середовища.

Серед компаній, діяльність яких регулюється екологічним законодавством, лише 19,7% прагнуть забезпечити показники, кращі за нормативні, решта планують залишитися у межах наявних нормативів (див. рис. 3). Серед галузей економіки сільське господарство більше за інші галузі прагне вийти на

Таблиця 1

Складники поняття «соціальна відповідальність бізнесу» (% підприємств)

Форми соціальної відповідальності бізнесу	%
Впровадження соціальних програм поліпшення праці власного персоналу	65,5
Навчання/розвиток персоналу	63,2
Благодійна допомога	56,0
Застосування в політиці компанії принципів етичного та відповідального ставлення до споживачів	49,5
Участь у регіональних програмах розвитку	32,3
Реалізація екологічних програм	29,8
Політика дотримання прав акціонерів або інвесторів	20,8
Відкрите подання інформації про діяльність компанії	18,7

Таблиця 2

Чи вважаєте ви свою компанію екологічно відповідальною у 2002 та 2016 роках (% підприємств)

	2016 (всього)	2016 (ті, які регулюються законодавством)	2002 (всього)	2002 (ті, які регулюються законодавством)
Так	85,3	91,0	73,1	82,8
Важко сказати	11,3	1,7	24,3	1,8
ні	3,4	7,3	2,6	7,5

показники, кращі за нормативні, у захисті навколишнього середовища (33,8%).

Аналізуючи дані таблиці 1.2, бачимо, що за останні роки тенденція до соціальної відповідальності виросла майже на 10 відсотків, і це свідчить про те, що сучасний бізнес стає більш соціально відповідальним.

52% компаній вживають екологічних соціально відповідальних заходів (у середньому по 1,3 заходи на компанію). Компанії, які вживають екологічних заходів, найбільше впроваджують енергозберігаючі технології – 42,8% (не забуваймо про високу вартість енергоносіїв), утилізують відходи (40,5%), найменше вживають заходів щодо захисту різних природних ресурсів (25,6%) (рис. 4).

З кожним роком питання екологічної соціальної відповідальності стає все більш актуальним як в Україні, так і за кордоном, що пов'язано з глобалізацією, зростанням загрози техногенних та екологічних катастроф, актуалізацією здорового способу життя, соціалізацією трудових відносин тощо. За сучасних економічних умов екологічна відповідальність є лише компонентом соціальної відповідальності. Однак не слід забувати, що у період становлення концепції соціальної відповідальності саме екологічний напрям був пріоритетним [7, с. 68].

Розглянемо один із найпоширеніших підходів до визначення екологічної корпоративної відповідальності. Цей підхід полягає у

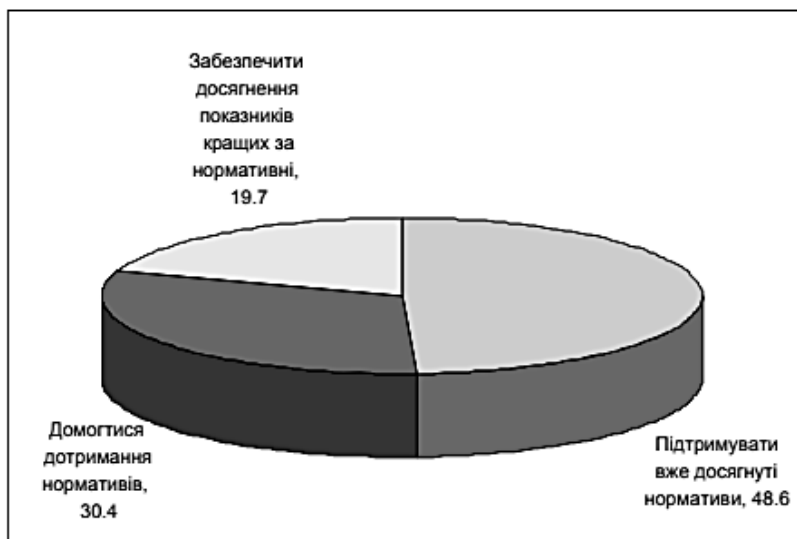

Рис. 3. Завдання компанії у поточному році щодо досягнення екологічних нормативів (% компаній)

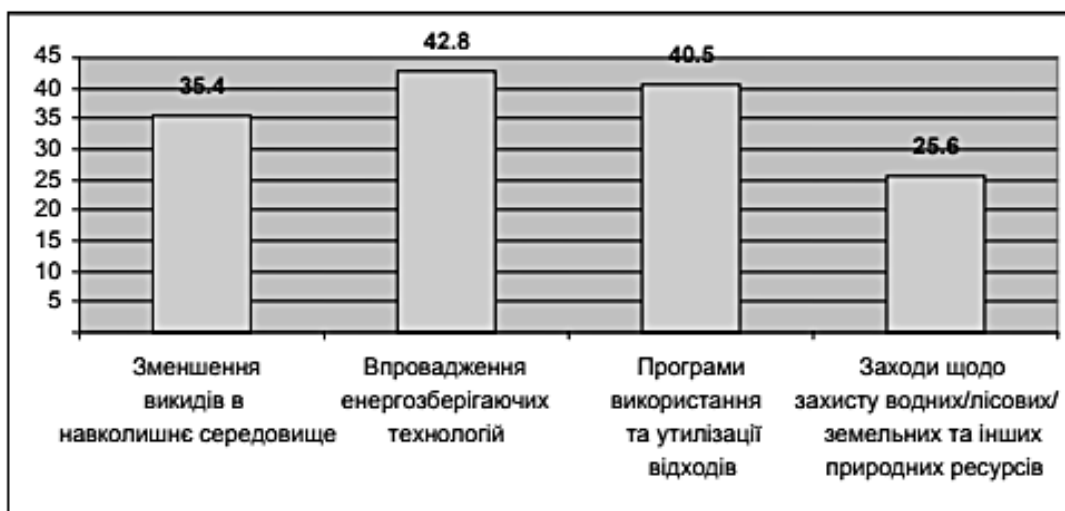

Рис. 4. Вживання заходів щодо навколишнього середовища на початок 2017 р. (% підприємств)

дотриманні трьох критеріїв [8, с. 34], таких як дотримання екологічних зобов'язань, енергетичний та сировинний менеджмент, а також ефективне залучення зацікавлених сторін (табл. 3).

Отже, невід'ємним складником корпоративної соціальної відповідальності є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, створення відповідних умов екологічної безпеки підприємств та життєдіяльності людини. Саме екологічна безпека діяльності підприємства є певним індикатором його корпоративної соціальної відповідальності.

Основні елементи екологічної корпоративної відповідальності [8, с. 36]:

1. Запровадження корпоративної екологічної політики, що передбачає дотримання екологічного законодавства, відкриту екологічну політику, систему екологічних принципів та стандартів.

2. Екологічний аудит, який допомагає визначити пріоритетні напрями екологічної політики організації; передбачає оцінювання впливу діяльності організації на навколишнє природне середовище.

3. Залучення працівників до екологічних ініціатив, тобто організації виховують екологічну відповідальність працівників через аспекти екологічної етики (екологічну політику організації можна повноцінно реалізувати лише за умови залучення керівництва, співробітників та членів їх родин до вирішення екологічних проблем).

4. Екологічність постачальників, що передбачає використання екологічно безпечної сировини та матеріалів, виготовлених за природозберігаючими технологіями.

5. Виробництво екологічно чистих товарів шляхом використання для їх виготовлення екологічно чистих матеріалів, застосування інноваційних технологій переробки відходів, використання технологій замкнутих циклів тощо.

Згідно з даними проведеного у Німеччині опитування, основними мотивами діяльності підприємства щодо захисту навколишнього середовища є [9, с. 38]:

1) екологічна/соціальна відповідальність (30,5%);

2) законодавство / державне регулювання (22,5%);

3) гарантії життєздатності фірми / запобігання ризикам (12,1%);

Таблиця 3

Критерії визначення екологічної корпоративної відповідальності

№	Критерії	Ознаки екологічної соціальної відповідальності
1	Дотримання екологічних зобов'язань	<ul style="list-style-type: none"> – корпоративне бачення компанії повністю відповідає концепції сталого розвитку та концепції соціальної відповідальності; – захист та відновлення природного середовища визначені стратегічними пріоритетами компанії; – усвідомлення того, що економічна система функціонує в межах екосистеми, яка є обмеженою; – компанія дотримується та діє відповідно до вимог екологічного законодавства; – компанія повною мірою відповідає за збитки, які завдані довкіллю; – заохочується корпоративна культура, що заснована на екологічних цінностях.
2	Енергетичний та сировинний менеджмент	<ul style="list-style-type: none"> – ефективне використання природних ресурсів; – створення та використання відновлюваної енергії та матеріалів; – компанія керується системним мисленням у своїй діяльності; – компанія намагається мінімізувати викиди вуглекислого газу (якщо це пов'язано з профілем діяльності); – відбувається постійний аналіз екологічних досягнень та пошук нових екологічних рішень; – компанія постійно здійснює аналіз екологічних витрат та переваг.
3	Ефективне залучення зацікавлених сторін	<ul style="list-style-type: none"> – компанія інформує місцеві громади та органи влади про екологічні наслідки своєї діяльності; – компанія відповідає перед громадою та іншими зацікавленими сторонами за свою сучасну та майбутню діяльність, а також за дії, вчинені у минулому; – компанія враховує думки та побажання зацікавлених сторін під час розроблення та реалізації власних проектів; – діяльність компанії є прозорою, включно з інформацією про вплив її діяльності на довкілля; – компанія постійно аналізує та регулярно звітує про вплив своєї діяльності на оточуюче середовище.

- 4) імідж (9,2%);
- 5) інші.

З проведеного опитування можемо дійти висновків, що роль державного регулювання в екологічному питанні є однією з головних. Для дослідження екологічної ситуації в Україні загалом скористаємося рейтингом країн за Індексом екологічної стійкості, розробленим Центром екологічного законодавства та політики Єльського університету (США). На початок 2017 р. Україна в рейтингу посіла 44 пози-

цію, покращивши за 10 років свої результати на 25%, і опинилась між Аргентиною (43) та Кубою (45) (рис. 5) [6, с. 183].

Слід зазначити, що країни в рейтингу розподіляються на підставі критеріїв, об'єднаних у 9 категорій, розгорнутий аналіз яких дає змогу визначити сильні та слабкі сторони країни у сфері екологічної ефективності (рис. 6).

Так, за загального 44 місця Україна займає 130 позицію зі 180 країн за критерієм «біорізноманіт-

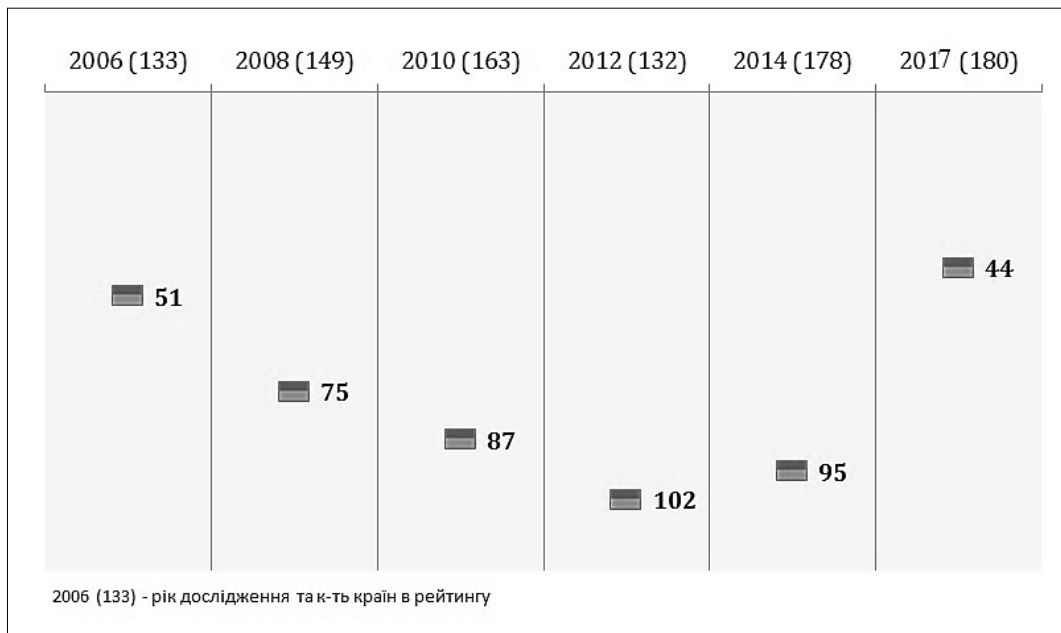

Рис. 5. Позиції України в рейтингах 2006 – початку 2017 р. за індексом екологічної ефективності

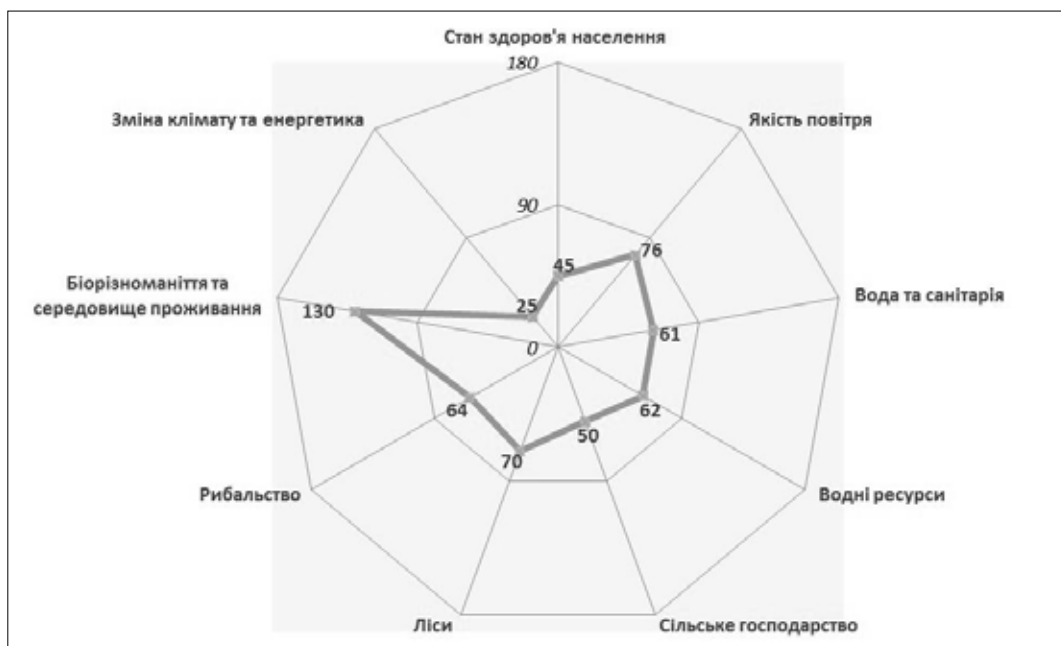

Рис. 6. Позиції України в розрізі критеріїв оцінки індексу екологічної ефективності

маніття та середовище проживання», що характеризує зусилля країни у вирішенні проблем зі збереженням видів у межах власних кордонів; 144 – за показником забрудненості повітря діоксидом азоту, що впливає на здоров'я людей і характеризує якість повітря. Найкраще 25 місце присвоєне Україні за виміром динаміки інтенсивності викидів вуглецю на одиницю ВВП.

Сучасні вітчизняні реалії та аналіз даних графіків 1.5 та 1.6 свідчать про покращення та більш відповідальне ставлення до довкілля у нашій державі на всіх рівнях. За цих умов особливу увагу слід звернути на те, що використання природних ресурсів як громадянами, так і підприємствами й організаціями має здійснюватися з дотриманням обов'язкових екологічних вимог [10]:

- раціонального та економного використання природних ресурсів на основі активного впровадження інноваційних технологій;

- вживання заходів щодо запобігання псування, забрудненню, виснаженню природних ресурсів, негативному впливу на стан навколишнього природного середовища;

- застосування біологічних, хімічних методів поліпшення якості природних ресурсів;

- здійснення господарської діяльності без порушення екологічних прав інших осіб;

- збереження територій та об'єктів природно-заповідного фонду, що підлягають особливій охороні.

Сьогодні людством визначено напрям на досягнення сталого соціо-еколого-економіч-

ного розвитку. На нашу думку, екологічна відповідальність бізнесу як складник корпоративної соціальної відповідальності може внести вклад у розв'язання екологічних проблем, що назрівають, та запобігти можливим конфліктам у відносинах бізнесу, суспільства і влади, забезпечити сприйняття вітчизняних товаровиробників на міжнародному рівні. При цьому для досягнення сталого розвитку країни екологічна відповідальність бізнесу має бути не поодинокими ситуаціями, а життєвою філософією для суспільства, підприємств та уряду.

Посилення індивідуальної та корпоративної екологічної відповідальності як складників соціальної відповідальності може зробити значний вклад у розв'язання екологічних проблем та запобігти можливим конфліктам у відносинах бізнесу, суспільства і влади, поліпшити сприйняття вітчизняних товаровиробників на міжнародному рівні. При цьому, як зазначають науковці, для досягнення сталого розвитку країни екологічна відповідальність має стати життєвою філософією для суспільства, підприємств та влади [9, с. 38]. Йдеться про мінімізацію екологічного навантаження від розвитку та зростання суб'єктів реального сектору економіки. Крім того, значні переваги від запровадження екологічної відповідальності отримують держава і суспільство: вирішення частини ключових екологічних питань, відповідність нормам і стандартам світової економіки з урахуванням екологічного складника, збереження здоров'я населення тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с. – ISBN 966-667-212-X.
2. Гасанов А.З. Розробка управлінських рішень. Навчальний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://az-g.narod.ru/UPRR.htm>
3. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 26.06.1991 р. / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>
4. Норіцина Н.І. Екологічна безпека діяльності як індикатор соціальної відповідальності підприємства / Н.І. Норіцина // Економіка підприємства: теорія та практика: зб. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (12 жовтня 2012 р.). – Київ: КНЕУ, 2012. – С. 309–311 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/9127>.
5. Державний комітет статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Гассий В.В. Экологическая ответственность бизнеса как элемент государственно-частного партнерства / В.В. Гассий, И.М. Потравный Маркетинг і менеджмент – 2011 – № 3. Т.1. – С. 179–187.
7. Данилишин Б., Довгий С., Згуровський М., Програма розвитку: «Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку» – Київ, 2007 р. – 185 с.
8. Грішнова О.А. Екологічний вектор соціальної відповідальності / О.А. Грішнова, В.П. Думанська // Економіка і управління. – 2011. – № 3. – С. 32–38.
9. Смоленников Д.О. Роль екологічної відповідальності бізнесу на шляху сталого розвитку / Д.О. Смоленников // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». – 2013. – № 4. – С. 35–39.
10. Крупина Н.Н. Власть и бизнес: экологическая проекция социальной ответственности / Н.Н. Крупина. – Пятигорск: Пятигорский гос. лингв. ун-т, – 2006.